

Kaksi muinaisrunoa ja niiden kansainvälistä taustaa.

1.

Kalevalan 13:nnessä ja 14:nnessä runossa kerrotaan, miten Lemminkäinen Pohjolan tytärtä kosiessaan saa suoritettavakseen ansiotyöksi hiiden hirven hiihtämisen, miten hän lähtee tavoittamaan taianomaista *hiisien* t. *juuttahien* rakentamaa hirveä Lyylikillä t. Kaupilla teettämillään suksilla ja miten hän yrityksessään ensin epäonnistuu, mutta viimein lepyttyään metsän loitsuun saa hirven saaliikseen ja vie sen Pohjolaan.

Lönnrotin kokoonpanema, muodostelema ja Lemminkäisestä kertovan jakson yhteyteen sovittama Kalevalan esitys pohjautuu pääasiallisesti siihen muinaisrunoon, jota tutkimuksissa yleensä on ollut tapana nimittää Hiiden hirven hiihdännäksi tai Vuojoalaisen hirven hiihdoksi ja jota on pantu muistiin Raja-Karjalasta ja Viennasta kaikkiaan n. 50 toisintoa. Muilta runoalueilta — Savosta ja Pohjois-Pohjanmaalta — runoa on saatu jokunen katkelma.

Hiiden hirven hiihdännän toisinnot ovat muodostuneet etupäässä seuraavista piirteistä:

Henkilö, jolla eri muistiinpanoissa on eri nimiä, tavallisimmin *Lyylikki* t. *Lystikki* *lylyjen seppä*, *kauppi* t. *kapo kalhujen tekijä*, *viisas viini vuojo-lainen*, *kaunis kauppi lappalainen*, valmistaa kauan, eri vuodenaikoina, *lylyä* ja kalhua. Saatuaan sukset valmiiksi hän lähtee niillä hiihtämään (hirven hiihdäntään) ja kerskuu, että metsässä ei ole sitä otusta, jota hänen suksillaan ei saavutettaisi, sekä kehoittaa Lapin asukkaita ryhtymään hirven keittovalmistuksiin. Hänen puheensa kuulee *hiisi* (t. *hiidet*), joka rakentaa eriskummaisista aineksista hirven ja lähettää sen juoksemaan lappalaisten asuinsijoille, missä se tekee tuhoja. Hiihtäjä lähtee tavoittamaan hirveä. Hän potkaiseksen kerran: silmän siintämättömään; toisen kerran: korvan kuulemattomaan; kolmannen kerran: saavuttaa hirven. Kun hän nyt taputtelee sen taljaa ja silittelee selkää kertoillen, mitä taljalla tekisi, hirvi vimmastuu, hajoittaa metsämiehen rakentaman tammisen tarhan, vaahterisen vaajan ja pakenee. Hiihtäjän lähdettyä sitä uudelleen takaa-ajamaan yritys päättyy hänelle onnettomasti, hänen suksensa särkyvät, ja hirvi pääsee pakoon.

Raja-Karjalan tosinnot poikkeavat Vienan tosinnoista lähinnä siinä, että jälkimmäiset ovat verrattomasti laajempia, runsaspiirteisempiä ja täyteläisempiä kuin edelliset, jotka vaikuttavat varsin katkelmaisilta.

2.

Runo Hiiden hirven hiihdännästä on useasti ollut tieteellisen tutkimuksen mielenkiinnon kohteena. Varsinaisesti sitä on tutkinut KAARLE KROHN.

Kalevalan runojen historiassaan (611—620) Krohn esittää runolle seuraavanlaisen alkujouen:

»Kauppi Lappalainen sukset tehtyään kehuu niillä kaikki yltävänsä. Hirven hiihtoon lähtiessään itsetietoisena käskee ryhtymään keittovalmistuksiin, jotka hirvi Hiiden neuvosta tyhjäksi tekee. Lappalainen tästä tiedon saatuansa ponnistaa voimansa ja saavuttaakin hirven, jolle laatii tammisen tarhan ja vaahterisen vaajan. Sen selkää taputellessaan vielä kerskaillen kuvailee, mitä taljalla tekisi. Silloin hirvi pahastuneena tai Hiiden yllyttämänä kiskautuu irti. Lappalainen yrittää uudelleen sitä takaa-jamaan, vaan suksineuvot häneltä särkyvät.»

Suksien valmistajana ja hirven hiihtäjänä on Kalevalan runojen historian esityksen mukaisesti ollut *Kauppi Lappalainen*; Vienassa lylyjen seppänä tavattava *Lyyliikki* on muodostunut alkusoinnun tavoittelun vaikutuksesta. Vienan tosinnoissa tavallista hirven erilaisista aineksista rakentamista pidetään runoon alunperin kuulumattomana piirteenä.

Runon syntymäpaikasta esitetään seuraavat päätelmät:

»Ettei tämä runo ole seipitetty Suomen lahden eteläpuolella, on selvää. Venäjän Karjalaa sen syntymäpaikaksi ajattelema estää, paitsi runon kehitystä, *tammen* ja *vaahteran* mainitseminen, molempain Vienan läänissä, edellisen myös Suomen Itä-Karjalassa. Runo on siis Suomen rajain sisällä muodostunut, sen verran etelässä, että on käytetty tammesta ja vaahterasta tehtyjä esineitä ja sen verran pohjoisessa, että lappalaisten kota on ollut hyvin tunnettu. Runon länsi- tai itäsuomalaisuudesta on vaikea muuta sanoa, kuin että jälkimmäistä puolustaa runon laulualue; eikä näytä mikään seikka vastustavan runon karjalaista alkuperää.»

Kalevalan runojen historian loppuun (802—805) liittämissään »oikaisuissa ja lisäyksissä» Kaarle Krohn esittää eräitä uusia Hiiden hirven hiihdäntä koskevia näkökohtia:

Hirvi tammiseen tarhaan, *vaahteriseen* vaajaan kytkettynä viittaa Etelä-Suomeen. Koska nimitys *kauppi* esiintyy sekä Raja-Karjalan että Vienan tosinnoissa, on varmaa, että se (käsitettynä merkitsemään 'kauppiasta') on runoon kuuluva. Kun *lappalaisen* kertosanana Raja-Karjalassa useasti

on *vuojolainen*, selitetään, että kysymyksessä on voionmaalainen eli gotlantilainen kauppias, jolle attribuutti *kaunis* sopii paremmin kuin lappalaiselle.

Runon syntymäpaikasta ja -ajasta tutkija tulee siihen tulokseen, että »kaikesta päättäen on Hiiden hirven hiihdäntä sepitetty Suomen länsirannikolla Visbyn kaupan vielä kukoistaessa».

Seuraavan kerran Kaarle Krohn käsittelee Hiiden hirven hiihdäntää aikakauskirjassa *Finnisch-ugrische Forschungen* XVI 103—145 julkaisemassaan tutkimuksessa *Der Hansakaufmann in der finnischen Volksdichtung*, alaotsikkona *Die Elchjagd des Kaufmanns aus Vuojola*. Tutkimuksessa, joka on huomattavasti laajempi ja yksityiskohtaisempi kuin Kalevalan runojen historiassa oleva esitys ja jossa tarkastellaan Hiiden hirven hiihdännän toisintoja säe säkeeltä, kehitellään, niin kuin jo sen nimestä käy ilmi, edelleen Kalevalan runojen historiassa esitettyjä ajatuksia.

Runo palautetaan alkumuotoon, jonka pääsisällys on seuraava:

Henkilö, jonka erilaiset nimet ovat palautettavissa muotoon *Vincētius Lydecken* ja jolla on attribuuttina *karppi vuojolainen* (käsitettynä merkitsemään 'gotlantilaista kauppiasta') valmistaa kauan lylyä ja kalhua, lähtee niillä hiihtämään ja kerskailee, että metsässä ei ole sitä otusta, jota hänen suksillaan ei saavutettaisi. Hänen puheensä kuulee *haisi*, joka rakentaa eriskummallisista aineksista hirven ja lähettää sen lappalaisten maille tuhoja tekemään. Hirvi tottelee ja aiheuttaa lappalaisten keskuudessa metelin, jonka kuultuaan hiihtäjä saapuu paikalla ja tiedustelee sen syytä sekä kehoittaa lappalaisia valmistautumaan keittämään hirveä. Hän potkaiseksen kerran: silmän siintämättömään; toisen kerran: korvan kuulemattomaan; kolmannen kerran: saavuttaa hirven, jonka kytkee tammiseen tarhaan ja vaahteriseen vaajaan. Kun hän nyt taputtelee hirven selkää lausuen, että sen taljalla olisi sopiva levätä lempityttönsä kanssa, hirvi yltyy potkimaan ja pakenee, jolloin hiihtäjältä

lysmähti lyly lävestä,
taittui kalhu kannantiestä,
sauva katki käensijasta,
toinen somman suoverosta.

Olellisimpana eroavuutena edellisistä tutkimuksen tuloksista, lu-
kuunottamatta yleistä yksityispiirteiden runsautta, joka ainakin osaksi
johtunee tutkijan käyttämästä runsaammasta toisintomateriaalista, on,
että hirven rakentamista erilaisista aineksista ei enää pidetä myöhäisenä
piirteenä.

Runon syntymäajasta ja -paikasta Kaarle Krohn kirjoittaa mm.:

»Gotlantilaisen kauppiaan saksalainen nimi vie meidät hansakaupan aikaan. Aina Länsi-Suomeen saakka ulottuvat hajanaiset katkelmat, niinkään jalojen puulajien tunteminen, osoittavat runon syntyneen Lounais-Suomessa. — Lappalaisten kanssa hansakauppias saattoi tulla koskeuksiin niiden lapinkauppiaiden ja -verottajien välityksellä, joiden syvälle sisämaahan ulottuvan Kokemäenjoen laakson latvoilla sijaitseva pääpaikka Pirkkala oli keskiajalla pohjoismaisen turkiskaupan keskuksena. Kun hän oli Porista Kokemäenjokea pitkin saapunut laivallansa suomalaisen liiketuttavansa luo, hänen ei tarvinnut seurata tätä Tornioon saakka käydäkseen lappalaisten luona. Paljoa etelämpänä on sisämaassa vielä keskiajalla elänyt lappalaisia, joiden kodat olivat Pirkkalasta käsin suksin saavutettavissa. Niinkuin Turusen neidin *kestin*, niin runomme kauppiaan-kin oli usein pakko talvehtia Suomessa. — Hänen täytyy olla harjaantunut hiihtämään, koska hän uskaltautuu hirvenpyyntiin ja on niin varma menestyksestään, että hän antaa lappalaisille ohjeet saaliin valmistamisesta. Lopuksi hän uskoo pyydetyn eläimen taljan olevan käytettävissään jo ennen sen nylkemistä ja antautuu ajattelemaan talvista lemmensuhdettaan suomalaiseen neitoon. — Runossa paistaa lävitse kotimaisten kauppiaiden vahingonilo muukalaiselle sattuneen onnettomuuden johdosta.»

Teoksessaan Kalevalastudien Kaarle Krohn (FFC 67 153—7) esittelee samalta pohjalta Hiiden hirven hiihdännän Elchjagd des Gotländers -nimisessä luvussa. Esittely on aivan suppea, koska siinä viitataan edellä mainittuun tutkimukseen, jossa saavutetut tulokset vain lyhyesti selostetaan.

Kaarle Krohnin rekonstruoima Hiiden hirven hiihdännän alkumuoto on edelleen hänen teoksessaan Suomen muinaisrunoja I 119—123. Kalevalan kertomarusujen oppaassaan (70—71) hän vielä esittää lyhyen yhteenvedon tutkimustensa tuloksista.

Muut tutkijat eivät ole kirjoittaneet varsinaisia tutkimuksia Hiiden hirven hiihdännästä, mutta ovat kuitenkin toisissa yhteyksissä sivunneet sitä ja lausuneet joko runosta kokonaisuudessaan tai joistakin sen yksityiskohdista mielipiteitään.

Näistä voidaan mainita JULIUS KROHN, joka Suomalaisen kirjallisuuden historiassaan mm. vertaa keskenään Ritvalan helkavirsien loppusanojen hirveä ja hiiden hirveä, virolaista leikkilaulua Kosjahobune ja Hiiden hirven hiihdäntää, Piispa Henrikin surmavirren Lallin hiihtoa kuvailuvia säkeitä ja Hiiden hirven hiihdännän vastaavanlaista kohtaa sekä esittää ajatuksen, että runo on alkujaan myyttillinen ja germaanisiperäinen¹, OSKAR KALLAS, joka tutkimuksessaan Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie I (359—361) yhdistää Hiiden hirven hiihdännän, Viron Kosjahobusen sekä suomalaisen Hirvisillä leikkilaulun ja pitää Hiiden hir-

¹ Mt. I 130—131, 143—149, 151, 173—174, 271—272, 516—517.

ven hiihdäntääkin alun perin leikkilauluna, ja UNO HARVA, joka tutkielmassaan Lallin hiihto on erikoisesti tarkastellut niitä säkeitä, jotka ovat yhteisiä Piispa Henrikin surmavirrelle ja Hiiden hirven hiihdännälle, tulen siihen tulokseen, että ne ovat jälkimmäiseen siirtyneet edellisestä¹. Kaarle Krohnin käsitykseen Hiiden hirven hiihdännän synnystä ja historiasta ovat yhtyneet mm. F. OHRT² ja MARTTI HAAVIO³. VÄINÖ SALMINEN on siitä lausunut käsityksensä, että se on joko pilkkaruno kauppiaista metsämiehinä tai sitten tarunomainen; hän on niinkään tutkinut jo mainittuja sen ja Lallin hiihdon yhteisiä säkeitä.⁴

3.

Ennenkuin ryhdytään esittämään mielipiteitä siitä, onko Hiiden hirven hiihdännän tähän mennessä vakiintunutta tulkintaa pidettävä lopullisena vai onko sen suhteen vielä aihetta esittää harkittavaksi uusia näkökohtia, on syytä lyhyesti viitata niihin tuloksiin, jotka on saavutettu tarkastelemalla eteläisemmillä runoalueilla, Etelä-Karjalassa ja Inkerissä, yleistä Lauri Lappalaisen runoa.⁵

On osoittautunut, että pitkä, monipolvinen, sinänsä varsin loogilliselta ja yhtenäiseltä kokonaisuudelta vaikuttava — tosin kahtena toisistaan poikkeavana päätyyppinä esiintyvä — Lauri Lappalaisen runo sitä yksityiskohtaisesti tarkasteltaessa hajoaa verraten moniin, selvästi erilaista alkuperää oleviin aineksiin. Siitä on voitu erottaa itsenäiset runot Äidin vaivojen palkinto, Mihin panen rahani ja Jauhava miniä (neito), jolloin jo suurin osa toisintojen sisältämää ainesta on eliminoitu. Lisäksi on voitu osoittaa, että vielä jäljelle jäävistäkin säejaksoista useat ovat itse asiassa muuta ainesta kuin runon varsinainen ydin, erikoisesti metsämiehen loitsuja. Kysymyksessä ei ole ollut pelkkä »lainaaminen», vaan prosessi, joka on tapahtunut siten, että uusia runokokonaisuuksia sepitettäessä on käytetty rakennusaineksina jo olemassa olleita, runonlaulajien perinnäiseen materiaalivarastoon kuuluneita säkeitä ja säejaksoja. On sepitetty uusi runo sepittämättä uusia säkeitä — teoreettiselta kannalta varsin mielenkiintoinen ja huomionarvoinen ilmiö.

Lauri Lappalaisen runon ydinsisällyksenä, jonka on todettu säilyneen Laatokan rantamien vanhan karjalaisen kulttuurikeskuksen perinteenä

¹ Kalevalaseuran vuosikirja 8 145—155.

² Kalevala kansanrunoelmana ja kansalliseepoksena 143—144.

³ Suomalaisten muinaisrunojen maailma 90—92.

⁴ Suomalaisten muinaisrunojen historia I 252—253, 300—301.

⁵ JOUKO HAUTALA Lauri Lappalaisen runo.

ja periytyvän ties kuinka kaukaisilta ajoilta, on voitu todeta olevan vain seuraavaa:

Henkilö, jonka epiteettinä on *lappalainen*, valmistaa kauan, eri vuodenaikoina, lylyä ja kalhua. Saatuaan sukset valmiiksi hän lähtee niillä hiihtämään. Hiihdettyään tavattoman pitkät matkat hän saavuttaa saaliin, jonka pyytämiseen liittyy kolmijaksoinen yritys.

Nyt herättää huomiota, että Raja-Karjalassa ja Vienassa laulettuun Hiiden hirven hiihdännän voidaan todeta sisältävän aineksia, jotka aivan ilmeisesti ovat identtisiä eteläkarjalais-inkeriläisen Lauri Lappalaisen runon ydinaineuksen kanssa. Kummankin runon toisoinnoissa päähenkilö on varsin yleisesti *lappalainen*; kummassakin valmistetaan kauan, eri vuodenaikoina, lylyä ja kalhua; kumpaankin kuuluu olennaisena hiihtämisen kuvaus; kummassakin on kysymys metsästämisestä; kummassakin on saaliin saavuttamisen yhteydessä kolmijaksoinen yritys.

Tämän seikan huomioon ottaen ei mitenkään saata välttyä ajatukselta, että kysymyksessä loppujen lopuksi onkin sama runo; Raja-Karjalassa ja Vienassa saattaa olla kysymys samanlaisesta prosessista kuin Etelä-Karjalassa ja Inkerissäkin, joskin ne ainekset, joita pohjoisilla alueilla on käytetty uusien runokokonaisuuksien rakentamiseen, ovat olleet toisia kuin eteläisillä alueilla käytetyt. Tällöin tietenkin on pidettävä mielessä se mahdollisuus, että Raja-Karjalan ja Vienan toisoinnoissa on saattanut säilyä jokin sellainen runon alkuytimeen kuuluva aines, joka Etelä-Karjalan ja Inkerin toisoinnoista on hävinnyt. Jos tämä aines olisi nimenomaan metsästykseseen liittyvä, ilmiö olisi varsin luonnollinen alueiden erilaisen miljöön vaikutuksen johdosta. — Jo Julius Krohn onkin aikoinaan yhdistänyt toisiinsa Lauri Lappalaisen runon ja Hiiden hirven hiihdännän, tosin kumpaakaan runoa yksityiskohtaisesti tutkimatta ja yhdistämistään erikoisesti perustelematta.¹

Vaikka Kaarle Krohnin perustavaa laatua olevien tutkimusten tulokset ensi näkemältä tuntuvat varsin luotettavilta ja niihin johtaneet päätelmäketteryt sängen täydellisiltä, ei kuitenkaan kohta Hiiden hirven hiihdäntään tutustuessaan saata olla kiinnittämättä huomiota muutamaan seikkaan, jotka eivät näytä olevan sopusuunnassa hänen esittämiensä ajatusten kanssa. Lähinnä tietenkin tulee ajatelleeksi runoon olennaisesti kuuluvaa säesarjaa

tuosta kerran potkaisihe;
silmän siintämättömähän;
toisen kerran potkaisihe:

¹ Suomalaisen kirjallisuuden historia I 130—131, 271—272, 516—517.

korvan kuulemattomahan;
kolmannen kohentelihe:
jo tapasi Hiien hirven

jne. Ei todellakaan tunnu luonnolliselta ajatella, että tällainen mahtava hiihdon kuvaus olisi alkujaan seipetty muukalaisen kauppiaan epäonnistunutta metsästysyritystä pilkkaamaan tarkoitettuun runoon.

Hiiden hirven hiihdännän toisintojen — sekä kansanomaisten että Kaarle Krohnin rekonstruoiden — yksityiskohtainen tarkastelu ja muuhun muinaisrunostoon vertaaminen onkin omiaan antamaan mielenkiintoista lisävalaistusta asiaan.

Toisinoissa on todella havaittavissa runsaasti piirteitä, jotka ilmeisesti ovat sekundäärisiä. Tässä yhteydessä ei valitettavasti ole mahdollisuutta perusteellisiin vertailuihin, jotka vaatisivat varsin runsaan materiaalin esittelemistä; voidaan vain esittää eräitä viittauksia ja jättää varsinaiset todistelut ja yksityiskohtainen tutkimus tuonnempana julkaistavaksi.

Muun muassa on todettavissa, että Hiiden hirven hiihdännän toisinnot sisältävät lukuisia *l o i t s u a i n e k s i a*. Tällaisia näyttävät olevan esim. myös Piispa Henrikin surmavirren erääseen toisintoon liittyneet hiihtoonlähdön kuvaukset:

lykkäsi lyllyn lumelle
niinkuin voisen vuolakkehen
(t. niinkuin ruskean reposen);
kantoi kalhun hangen päälle
niinkuin hyppivän (t. valkean) jäniksen;
— — — — —
tuli suitsi suksen tiestä,
savu sauvakon nenästä

jne., jotka voidaan osoittaa metsämiehen loitsuihin kuuluviksi, sekä säepari

lähti hirven hiihantähän,
jalopeuran jaksantahan
(poropeuran poimentahan),

joka toistuu myös yleisesti tunnetussa, niinikään metsästysloitsuista vaikutusta saaneessa Hirvisillä leikkilaulussa. Loitsuainesta näyttää olevan myös Vienan toisinoissa tavallinen kuvaus hirven rakentamisesta eriskummiaisista aineksista. Tällainen kuvaus on eräille syntyloitsuille mitä tyypillisin. Samaa tapaanhan rakennetaan (juuri paha valta rakentajana) loitsuissa mm. *käärme, korppi, ähky, riisi*. Olettamusta vahvistaa se, että eräs Pohjois-Pohjanmaalta jo 1700-luvulla saatu Hiiden hirven

hihdännän toisinto (XII,2 4876) on muistiinpantu nimenomaan hirven syntynä.

Muita seikkoja mainitsematta voidaan myös huomauttaa Hiiden hirven hiihdännässä tavallisen säejakson *hiisi hirveä sukivi* (t. *sukesi*) — — — *juokse tuonne hiien hirvi* jne. ilmeisestä yhteenkuuluvuudesta arvoituksellisen Pilvivene runon kanssa, johon se näyttää olennaisesti liittyvän.

Toisaalle kuuluvan aineksen lisäksi Hiiden hirven hiihdännän toisunnoissa on myös verraten runsaasti yleistä, stereotyyppistä säe- ja kuvamateriaalia, jota on saatettu käyttää milloin missäkin yhteydessä ilman että sen voitaisiin väittää alunperin olevan kotoisin mistään tietystä yhteydestä.

Näin ollen ei näytä perusteettomalta arvella, että Hiiden hirven hiihdännässäkin on kysymys samantapaisesta kehityksestä kuin sen kanssa ydinainekseltaan samassa Lauri Lappalaisen runossa. Yhteisen ytimen ympärille ja jatkoksi on jo olemassa ollut perinnäistä runoainesta käyttäen tiettyjen assosiaatioiden vaikutuksesta runoilta yhtäällä yhden-, toisaalla toisenlaisia runokokonaisuuksia, joiden ajatussisällys on alkuperäisestä ytimeistä ja aineksista niin poikkeava, että todella voidaan puhua aivan uusista runoista. Tällöin ei tietenkään saa eikä voi jättää huomiotta sitäkään mahdollisuutta, että Kaarle Krohnin rekonstruoiman tapainen runo — ehkäpä juuri pilaruno — muodostaa erään välivaiheen hahmotelun prosessin tapahtumisessa. Sellaiset nimitykset kuin *vuojolainen*, *lappalainen*, *lyylikki*, *kauppi* on kuitenkin vielä syytä uudelleen asettaa perusteellisen tarkastelun alaisiksi. — Lienee vielä aihetta myös tässä yhteydessä kiinnittää huomiota siihen seikkaan, että Raja-Karjalan Hiiden hirven hiihdännän toisinnot ovat paljoa vähäisempiä, katkelmaisempia ja turmeltuneemmilta vaikuttavia kuin Vienasta saadut. Edellä esitetyn valossa ei silti suinkaan ole välttämätöntä olettaa, että Vienan toisinnot edustavat alkuperäisempää ja turmeltumattomampaa kantaa kuin Raja-Karjalan: asia voi pikemminkin olla päinvastoin; Vienassa uudelleenrunoiluprosessi saattaa olla pitemmälle kehittynyt kuin Raja-Karjalassa, jonka alueen toisinnot voivat sisällyksellisesti niinkuin maantieteellisestikin olla lähempänä alkuperäistä perinnettä. On kumminkin monesta syystä, lähinnä siitä, että Raja-Karjalan toisunnoissa toisinaan — ei yleisesti — esiintyy muutamia Vienan toisunnoille tunnusomaisia piirteitä, pakko ajatella, että runon leviäminen etelästä pohjoiseen ja kasvuprosessi ei ole ollut aivan suoraviivainen; Vienan ja Raja-Karjalan kesken on täytynyt olla pitkäaikaista ja jatkuvaa, joskin verraten pienessä mittakaavassa tapahtunutta vuorovaikutusta.

4.

Edellä oli jo puhe siitä, että voidaan hyvin ajatella pohjoisilla alueilla, Raja-Karjalassa ja Vienassa, runon varsinaiseen ytimeen kuulunutta ainesta säilyneen enemmän kuin etelässä, Etelä-Karjalassa ja Inkerissä. Tätä ajatusta tukee se, että Hiiden hirven hiihdäntään jää vielä sittenkin, kun vieraaksi osoitettavissa olevaa alkuperää olevat säejaksot siitä on poistettu, runsaasti ainesta, jota ei voida todistaa sekundääriseksi mutta jota ei ole Lauri Lappalaisen runon toisintojen ydinsisällyksessä. Tämän aineksen sisällyksenä on lähinnä metsästämisestä, nimenomaan hirven hiihtämisestä, ja sen onnettomasti päättymisestä kertominen. Myös Etelä-Karjalassa ja Inkerissä kerrottiin metsästämisestä, vaikka *hirvi* sikäläisistä toisoinnoista oli hävinnyt. Sen tilalle tullut *orava* on voitu osoittaa myöhäiseksi.

On houkuttelevaa yrittää jonkin verran valaista sitä taustaa, jota vasten tällaista runomuodostumaa on tarkasteltava. Onko kysymyksessä puhdas mielikuvitelma, kertomus todellisesta tapahtumasta vai perustuuko runo johonkin yleiseen traditioaineeseen? Viimeksimainittu otaksuma näyttää todennäköisimmältä.

Hirvi 'Elentier' ja *saksanhirvi* 'Hirsch', joita muuten on niihin liittyviä kansainvälisiä käsityksiä tarkasteltaessa miltei mahdotonta erottaa toisistaan jo senkään vuoksi, että edellinen eläinlaji on Keski-Euroopastakin jo ajat sitten miltei täydelleen hävinnyt ja että jälkimmäistä taas ei tavata pohjoisilla alueilla — Keski- ja Etelä-Euroopassa, osittain Pohjois-Euroopassakin näyttää yleensä olevan kysymyksessä saksanhirvi, mutta varsinkin arktisilla alueilla hirvi, muissa maanosissa edelleen jopa antilooppi, vaikka itse tarinat ja uskomukset ovat samoja —, ovat kautta maailman ja kautta aikojen keränneet ympärilleen tavattoman runsaasti uskomus- ja tarina-aineistoa. Siihen ja sitä käsittelevään kirjallisuuteen ovat PEUCKERT ja RIEGLER teoksessa *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* esittäneet erittäin perusteelliset ja yksityiskohtaiset katsaukset¹, niin että tässä voitaneen tyytyä vain mainitsemaan eräitä sellaisia seikkoja, jotka tavalla tai toisella näyttävät liittyvän nyt puheena olevaan runoon.

On syytä muistaa laajalle levinnyt ja vanha metsästäjän t a k a a - a j a m a s t a h i r v e s t ä kertova tarinasto. Sen tunsivat jo muinaiset kreikkalaiset; PSCHMADT, joka on sitä tutkinut, on seurannut tämän tarinapiirin vaiheita antiikista keskiajalle saakka.² Sen muunnel-

¹ II *Elend, Elentier, Elch, IV Hirsch*.

² Mt. IV 92.

mia on tavattoman paljon Hellaan jumalamaailmaan liittyvistä kristillisiin legendoihin saakka, mutta yleensä voidaan todeta, että tarinoissa takaa-ajettavalla hirvellä usein on paholaismainen, helvetillinen luonne. Se houkuttelee takaa-ajavan metsämiehen synkkään korpeen, saattaa hänet suistumaan rotkoon, johtaa vuoreen, metsänneidon, vedenneidon, jättiläisen, noidan käsiin, lumottuun maahan, manalaan, helvettiin; tarinan ytimenä on juuri taianomaisen hirven metsästäjälle, usein pahan olennon toimesta, onnettomasti päättävä ajo.¹ AKSEL OLRİK huomauttaa, että hirvi, joka houkuttelee peräänsä ritarin ja sitten osoittautuu taikaolennoksi, on yleinen keskiajan runoudessa.² KARL SIMROCK esittää joukon saksalaisia ja muita tarinoita, joissa helvetin-hirvi ilmaantuu johdattaakseen tietyn henkilön, sitä takaa-ajavan metsämiehen, turmioon³; niitä on julkaissut edelleen mm. OTTO HENNE-AM-RHYN.⁴ ANGELO DE GUBERNATIS on esittänyt tällaisille hirvitarinoille paralleleja muinaisintialaisesta kirjallisuudesta kertoen esim. Mahâbhâratan kuningas Parîkshît'ista, joka ajaa takaa gasellia ja seuraa sen jälkiä mutta menettää lopulta otuksen näkyvistään, koska se on hävinnyt taivaankannelle; kuningas menettää henkensä. Kâlidâsan Çakuntalassa mustapilkkuinen gaselli johdattaa kuningas Dushyanttan eksiysiin. Râmâyanaassa demonin vallassa oleva Marîca muuttuu Râvanan, hirviöiden kuninkaan, käskystä kultaiseksi hirveksi, joka viekottelee Râman takaa-ajajakseen tavoittamaan hopeatäpläistä taljaansa, jonka päällä Sîta on sanonut haluavansa levätä; näin sen onnistuu erottaa Sîta ja Râma toisistaan. Kertomuksessa mainitaan, miten samainen Marîca ennenkin hirven hahmossa on houkutellettu ruhtinaita peräänsä ja tuhon omiksi.⁵ Intiassa on selvästi kysymys pohjaltaan samasta traditioaineksestä kuin Euroopassakin.

Kertomuksia myyttillisistä hirvistä ja niiden metsästyksestä tuntevat myös monet arktiset ja Pohjois-Aasian kansat. J. A. FRIS kertoo lappalaisten Kalla barnek sankareista, jotka olivat suksien keksijöitä ja metsästäivät hirviä ja jotka lappalaiset ovat näkevinään taivaankannella.⁶ Lappalainen »kirjailija» JOHAN TURI on erikoislaatuiseen teokseensa piirtänyt tähtitaivaan kuvankin, jossa eräät tähtiryhmät esiintyvät hirvenä ja sen hiihtäjänä.⁷ Kun lappalaisten taivaalliset hirvenhiihtäjät viimein saavat

¹ Mt. IV 93.

² Nordens trylleviser 65.

³ Handbuch der deutschen Mythologie 330—332.

⁴ Die Deutsche Volkssage 151—152.

⁵ Die Thiere in der indogermanischen Mythologie 404—407.

⁶ Lappisk Mythologi, Eventyr og Folkesagn 169—170.

⁷ Muittalus samid birra 265—266.

otuksen saaliikseen, tulee maailmanloppu.¹ K. F. KARJALAINEN tähdentää erikoisesti hirven, »taivaalla loistavan pyhän eläimen», myyttillisyyttä ostjakkien ja vogulien käsityksissä huomauttaen lukuisista sitä koskevista taikatavoista ja uskomuksista ja kertoo Vasjuganilta vogulien alueelle saakka tavattavan mielenkiintoisen tarinan hirven alkuperästä:

»Hirvi asui alkuaan taivaassa, kertovat irttyshiläiset, ja alkuperin sillä oli kuusi jalkaa, joten se juoksi niin nopeaan, ettei yksikään kuolevainen sitä kyennyt saavuttamaan. Tämän epäkohdan poistamiseen ryhtyi *Tuŋk-pax* (Tremjuganin *Luŋk-pax*, Vasjuganin ja Vahin *Törəm-pax*, vogulien metsäläinen *moš-χum*). Hän laati sukset pyhästä puusta, niin nopeat, että tarvitsi niihin erityiset pidätyslaitteet, voidakseen niitä ohjata. Kiista tuli ankaraksi. Vogulien mukaan hirvi meni sellaista vauhtia, että kun laski maahan etujalkansa, jäi taakse koivuinen maa, kun laski takajalkansa, jäi taakse mäntyinen maa. Ajaja ei ollut huonompi, yhdellä potkaisulla hänkin sivuutti koivuisen maan, toisella mäntyisen maan, ja missä sauvalle sysäsi, siihen syntyi vedenkalojen asuma järvi. Kiidettyään halki taivaan laskeutuivat kiistaajat maahan, missä *Tuŋk-pax* saavutti ajamansa ja hakkasi hirteltä kaksi jalkaa. Tämän merkkitapauksen todisteet ovat vieläkin nähtävissä taivaalla. Eläinrata on ajajan suksenlatu, Otava ('hirvi') on ajettu eläin, jonka poishakattujen jalkojen tyngät vielä näkyvät pieninä lähitähtinä.»²

Samana tarinan kertoo UNO HARVA³, joka lisäksi huomauttaa, että useilla Pohjois-Siperian kansoilla on tapana nimittää Otavaa hirveksi. Turuhanskin piirin samojedit kertovat, että Pohjantähti on metsästäjä, joka koettaa kaataa tämän hirven. Jenisein-ostjakit näkevät Otavassa sekä hirven että metsämiehen. Burjatit, taleutit, mongolit ym. kertovat niinkään taivaankannella tapahtuneesta hirvenajosta.⁴

Ei ole mahdollista eikä tarpeenkaan käydä tässä pohtimaan esim. intialaisten taivaanhirvien ja arktisten tähtitaivaanhirvien suhdetta toisiinsa ja eurooppalaisten tarinoiden myyttillisiin hirviin; nyt esitetty riittää hyvinkin jonkinmoisena yleisenä taustana meikäläisen *hiiden hirven* tarkastelulle osoittamaan, että myyttillisävyinen runo hiiden hirven hiihdännästä ei suinkaan ole vailla kansainvälisiä, osittain ikivanhoja vertauskohtia. Näyttääkin siltä, että kysymyksessä on yleismaailmallisen vaellustarinan vanhaan kerrostumaan kuuluva suomalainen toisinto, niin vanhaan, että se Laatokan-Karjalan muinaisessa kulttuurikeskuksessa on saanut runon muodon.

Jouko Hautala.

¹ MARTIN P:N NILSSON Nordisk kultur XXI 101.

² Jugralaisten uskonto 395—396.

³ Altain suvun uskonto 139.

⁴ Mt. 130, 133—134.